

Urszula Tyluś

ORCID: 0000-0001-9714-2774

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach
Wydział Nauk Społecznych

EGALITARYZM W OŚWIACIE JAKO JEDEN Z OBSZARÓW DZIEDZINY NAUKI W ZAKRESIE KOMENIOLOGII

EGALITARIANISM IN EDUCATION AS ONE OF THE FIELDS OF SCIENCE IN THE FIELD OF COMENIOLOGY

DOI: 10.5604/01.3001.0013.6258

Streszczenie: Niniejszy artykuł zwraca uwagę na problem egalitaryzmu w oświacie jako jeden z proponowanych obszarów dziedziny nauki komeniologii. Zaprezentowany problem omawiany jest w trzech tematycznych aspektach: Zarys warunków społecznych kształtujących egalitarystyczne poglądy Jana Amosa Komeńskiego; Naprawa świata w egalitarystycznych poglądach J.A. Komeńskiego; Problem egalitaryzmu w oświacie jako obszaru nauki w zakresie komeniologii. Podjęte rozważania skłaniają do uogólnień, aby komeniologia stała się dziedziną nauki, którą należy zgłębiać i interpretować oraz wyciągać wnioski, poszerzając jej płaszczyznę dociekań naukowych, interpretacyjnych i ustaleń pragmatycznych.

Słowa kluczowe: Jan Amos Komeński, egalitaryzm w oświacie, komeniologia, nauka

Abstract: The following article focuses on the issue of egalitarianism in education as one of the paradigms in scientific area referred to the study of komenology. The problem is presented and discussed on the basis of three thematic aspects: the outline of social background which influenced egalitarian views of Jan Amos Komensky; desire to reform the world found in egalitarian views of J.A. Komenski and egalitarianism in education as a science paradigm in the area of komenology. Deliberations on the issue lead to generalization of ideas suggesting that komenology should become a scientific area which needs to be explored in greater depth, supported by further interpretation, drawing conclusions for our reality while extending the area of scientific research and pragmatic arrangements.

Keywords: John Amos Comenius, egalitarianism in education, komenology, science

Wprowadzenie

Analiza wielkich dzieł Jana Amosa Komeńskiego wskazuje na wielokierunkowość dążeń pedagogicznych i społecznych oraz śmiałość i upartą wal-

kę o postęp egzystencjalny dla ludzkości w kontekście trudnych średnio-wiecznych warunków społecznych. Jego rozważania, wywody o perspektywie pedagogicznej i społecznej dały dowód kształtowania się nowoczesnego i naukowego obrazu świata. Poglądy Komeńskiego dotyczące kwestii równości w dostępie do oświaty ukazały społeczny i naukowy postęp myśli egalitarystycznej i tym samym wskazały kierunek dążeń do przebudowy feudalnego państwa.

Zamierzeniem artykułu jest ukazanie, iż poglądy J.A. Komeńskiego wpisują się w obszar egalitaryzmu. Prezentują one naukowe podejście w kontekście ukazanych refleksji, koncepcji i wniosków. Dają także wielość możliwości interpretacyjnych, wyznaczając w ten sposób jeden z proponowanych obszarów rozważań w zakresie komeniologii.

Zarys warunków społecznych, kształtujących egalitarystyczną ideę w poglądach Jana Amosa Komeńskiego

Działalność pedagogiczna, naukowa i społeczna Jana Amosa Komeńskiego przypada na czasy konfliktów społeczno-ekonomicznych, politycznych i religijnych XVII-wiecznej Europy. Konflikty te w wielu krajach Europy, w których Jan Amos Komeński prowadził swoją działalność naukową, pedagogiczną i polityczną – zdaniem badaczy historii - wynikały z potrzeb wzmocnienia potęgi państw i wprowadzania formuły absolutyzmu. W wyniku narastającego kryzysu długotrwałe i kosztowne wojny przyniosły zachwianie systemu podatkowego i rozkład władzy administracyjnej, doprowadzając do niezadowolenia wielu warstw społecznych. Ponadto pogarszająca się sytuacja gospodarcza w wielu krajach Europy doprowadziła do kryzysu, którego efektem były liczne ruchy społeczne poszukujące wspólnych rozwiązań, zagrażając jednocześnie rządzącej elicie (Wagner, 2012: 32).

Konflikty zbrojne, w tym wojna trzydziestoletnia (1618-1648), w której wzięła udział duża grupa ówczesnych państw europejskich, zarówno katolickich, jak i protestanckich, pogarszały już i tak trudną sytuację międzynarodową. Atak Habsburgów, dążących podczas wojny trzydziestoletniej do odbudowy swojej potęgi politycznej i gospodarczej, był skierowany przede wszystkim przeciw braciom czeskim, których przedstawicielem był także Jan Amos Komeński. Zarządzenie cesarskie wydane w 1627 roku nakazywało wszystkim wyznawcom braci czeskich przyjąć w określonym terminie katolicyzm albo opuścić kraj (Śliziński, 1954: 547). Chłopi, którzy nie otrzymali pozwolenia na opuszczenie kraju od swoich panów, musieli bezwzględnie

przyjąć katolicyzm. Zgodnie z tym zarządzeniem – jak podaje Łukasz Kurdybacha – na początku 1628 roku Czechy opuściło 30 000 rodzin różnych stanów, w tym także i Komeński, udając się do Leszna (Kurdybacha, 1957: 14).

Trudne sytuacje będące konsekwencją zagrożeń politycznych, problemów społecznych i braku tolerancji religijnej, jakie miały miejsce w XVII-wiecznej Europie, zmuszały Komeńskiego do „przymusowych wędrówek” i szukania ostoji w różnych częściach Europy. Odnajdywał się w różnych państwach tego kontynentu jako aktywny uczestnik życia społecznego i politycznego. Liczne podróże międzynarodowe, bagaż nagromadzonych doświadczeń osobistych, społecznych i ideologicznych nabytych w zgromadzeniu braci czeskich, kształtowały jego poglądy na możliwości naprawy świata. Potwierdza to literatura przedmiotu, która informuje, że pierwotnych motywów budowania ideologii Komeńskiego należy doszukiwać się przede wszystkim w jego trudnym dzieciństwie oraz założeniach ideologicznych braci czeskich, których pierwotnym celem była walka o realizację zasad chrześcijaństwa, głoszących bezwzględną równość pomiędzy ludźmi. Należący do tego zgromadzenia biedni chłopci, rzemieślnicy i pozbawieni wszelkich praw miejskich ludzie protestowali w ten sposób przeciwko uciskowi i wyzyskowi niemieckich właścicieli ziemi czeskiej, bogatemu patrycjatowi niemieckiego pochodzenia oraz przeciw władzy państwowej (Kurdybacha, 1957: 11). Z czasem bracia czescy wyrzekli się haseł bezwzględnej równości między ludźmi i innych radykalnych dążeń, ale byli nadal uznawani – jak twierdzi Krasnowski – za najbardziej postępową i demokratyczną część społeczeństwa (Krasnowski, 1953: 32). Jednak nadal najpopularniejsi jej przedstawiciele i przywódcy nie rezygnowali z radykalnych dążeń i protestowali przeciw krzywdom i wyzyskowi. Tak też Amos Komeński w swoich wystąpieniach jako kaznodzieja głosił homilie, w których nawiązywał do niesprawiedliwości, krzywdy biednej ludności oraz do wartości życia człowieka.

Egalitarystyczne poglądy Komeńskiego kształtowały się w trudnych warunkach feudalnego porządku, którego wyrazem była coraz ostrzejsza walka z możnowładztwem zagarniającym dla siebie władzę polityczną, ciągnącą materialne zyski z pracy pozostałych warstw społecznych. Ten okres charakteryzowała także walka z narzuconymi ograniczeniami w zakresie filozofii, nauki oraz ideologii społecznej. Pojawiające się zalążki nowożytnego poglądu na świat tłumione były przez fanatyczne poglądy duchownych i świeckich feudałów, którzy nie ustępowali z pola walki, mobilizując do obrony swych tradycyjnych pozycji wszystkie materialne i ideologiczne środki łącznie z Kościołem katolickim, protestanckim oraz papieżami i monarchiami.

Ukształtowane pod wpływem doświadczanych trudnych warunków politycznych i społecznych poglądy Komeńskiego dotyczyły spraw człowieka i jego egzystencji. Tematyka podjęta przez wielkiego myśliciela włączyła się w nurt filozoficznych, pedagogicznych, psychologicznych i społecznych – aktywnych ze szczególną intensywnością w epoce renesansu – dyskusji. W epoce tej kwestie dotyczące człowieka były problemem centralnym w wielostronnym rozumieniu istoty jego życia i działania. Stało się to podstawą do refleksji nad ludzką naturą i nad istotą człowieczeństwa. Rosnąca autonomia w zakresie twórczości człowieka oraz naukowej i artystycznej aktywności, pozwalająca na zupełnie nowe ujęcie ludzkiej istoty, stawała się punktem wyjścia dostrzeganych przez Komeńskiego coraz wyraźniej konfliktów między możliwościami i potrzebami ludzi a społecznymi warunkami ich życia. W takiej sytuacji antyczne tezy o egzystencji człowieka poddane zostały zasadniczej weryfikacji. Na pewno nowatorskie dążenia renesansu przyczyniły się w dużej mierze do kształtowania innowacyjnych poglądów i idei wyrażanych przez Komeńskiego. Bowiem człowiek w rozumieniu wielkiego pedagoga to twórca sytuacji. Człowiek – zdaniem Komeńskiego – ma prowadzić dzieło stworzenia, doskonalić zarówno otaczającą przyrodę, jak i samego siebie.

Analizując jego dzieła można rozszyfrować ich sens humanistyczny z wyszczególnieniem koncepcji filozofii człowieka, pedagogiki z elementami nauczania i wychowania, elementów pedagogiki społecznej oraz wskazań psychologicznych, wypowiedzianych językiem teologicznym. Odpowiednikiem psychologicznej analizy miały się stać trzy podstawowe dyscypliny kształtujące człowieka: logika, gramatyka, pragmatyka. Logikę określa Komeński jako „sztukę dobrego myślenia”; gramatyka to „sztuka dobrego mówienia”, zaś pragmatyka – „sztuka właściwego działania”. W ten sposób chciał pokazać, że nauka jest podstawą rozwoju człowieka oraz środkiem i narzędziem działania w społeczeństwie. Jednak – jak twierdzi Komeński – rozwijanie złożonych możliwości, odzyskiwanie i doskonalenie własnej natury to wielka sprawa powszechna, a więc i społeczna, a nie tylko indywidualna.

Interpretacja myśli zawartych w wielkich dziełach Komeńskiego daje do zrozumienia, że ważnym aspektem w porządku publicznym jest rozumna i sprawiedliwa organizacja życia gospodarczego i społecznego jako podstawowego warunku szczęścia ludzi i ich duchowych wartości. Punktem wyjścia *Panegersii* (Komeński, 2014) była teza, iż „ludzkimi sprawami można nazwać jedynie to, co pomaga naturze ludzkiej do wzniosłości”; z tego Komeński zaliczył do spraw ludzkich naukę, religię, politykę i przekonywał, iż reforma nauki, Kościoła i życia politycznego musi stanowić podstawę rzeczywistej i po-

wszechnej „naprawy ludzi”. Twierdził także, że „szczęśliwy jest naród, kiedy dba o to, czego się domaga wzniosłość natury ludzkiej”. Komeński sformułował w tej rozprawie bogaty program społeczno-gospodarczych reform, koniecznych dla powszechnego rozwoju społeczeństwa. Wprawdzie jego projekty reform – jak twierdzi Bogdan Suchodolski – mają charakter utopijny i opierają się na wierze w skuteczność apelu kierowanego do możliwych tego świata (Suchodolski, 1964: LII-LIII), ale jednocześnie świadczą o tym, iż Komeński dąży do rewolucyjnej naprawy świata poprzez poprawę warunków społecznych.

Jan Amos Komeński swoje poglądy o istniejącym ładzie społecznym oraz możliwościach jego doskonalenia propagował w licznych dziełach. Zawarte w nich rozważania, poparte propozycją rewolucyjnych rozwiązań, były w epokach późniejszych przejmowane przez różnych myślicieli i wdrażane do praktyki społecznej.

Naprawa świata w egalitarystycznej idei J.A. Komeńskiego

Analiza wielokierunkowych poglądów Komeńskiego pozwoliła wyodrębnić obszary, które stanowią główne filary jego rozważań o rewolucyjnej naprawie świata poprzez poprawę warunków społecznych. Należą do nich:

- Powszechne i nieustające kształcenie;
- Równość płci w zdobywaniu wykształcenia;
- Wyrównywanie szans szkolnych uczniów o zróżnicowanych możliwościach intelektualnych.

Centralnym punktem rewolucyjnej naprawy świata uczynił Komeński zadbanie o rozwój intelektualny wszystkich ludzi, w tym szczególnie ludzi prostych, pokrzywdzonych, biednych i uciśnionych, pomijanych i lekceważonych przez arystokrację i organizację rządową państw. Jego przesłaniem społecznym staje się motto – „naprawa rzeczy ludzkich”. W myśl tej idei, głosi równość w dostępie do wiedzy, odrzucając dotychczasowy mit, że rozwój intelektualny to przywilej nielicznych. Jego zdaniem wiedza to nie tylko niezbędny środek do poznawania świata i doskonalenia umysłu, jest także ważna w życiu codziennym do rozwiązywania problemów i wypełniania różnych zadań życiowych. Dlatego Komeński stojąc po stronie mas plebejskich unocznia swoje stanowisko, że poznawanie i poszerzanie wiedzy nie może być atrybutem nadanym przez przynależność do najwyższej hierarchii społecznej, lecz czynnością umysłową przypisaną każdemu człowiekowi bez względu na pochodzenie społeczne, bowiem jak stwierdził: „Do szkół należy ściągać nie

tylko dzieci bogaczy i dostojników, ale i wszystkie na równi, szlachetnie urodzone i niskiego pochodzenia, bogate i ubogie, chłopców i dziewczęta, z miast i miasteczek, z osiedli i wsi (...) Jeśli przeto tylko niektórych będziemy obdarzać wykształceniem, a wyłączymy od tego innych, to nie tylko staniemy się niesprawiedliwi względem tych, którzy posiadają z nami jednakową naturę, lecz będziemy niesprawiedliwi wobec samego Boga” (Komeński, 1956: 72). Komeński uważał, że ludzie powinni być bezwzględnie równi wobec możliwości poznawania i powszechności kształcenia (Tyluś, 2012: 187-188; Tyluś, 2014: 141-148).

Poglądy Komeńskiego zakładały upowszechnienie wykształcenia ludzi. W owych czasach były one całkowicie niezrozumiałe w kontekście tradycyjnych poglądów religijnych. Nawet w gminach braci czeskich nie kładziono tak zasadniczego nacisku na upowszechnianie kształcenia, jak to czynił Komeński. Jego wiara w dobroczynne skutki kształcenia ludzi była ogromna, bowiem jak stwierdził: „Jeśli się owo powszechne wykształcenie młodzieży zorganizuje w odpowiedni sposób – nikomu odtąd nie zabraknie dobrego tworzywa dla myśli, życzeń, dążeń, a wreszcie i dla pracy. Wszyscy będą wiedzieli, ku czemu kierować wszelakie działania i pragnienia życiowe, w jakich granicach obracać się i w jaki sposób każdy ma przestrzegać swojego stanowiska” (Komeński, 1956: 75). Jego zdaniem, zdobywanie wiedzy ma także przyczynić się do poznawania i doskonalenia siebie w oparciu o prawdy Stwórcy, czego efektem będzie odnoszenie sukcesów i osiągnięcie szczęścia doczesnego i wiecznego. Komeński dużą wagę przywiązywał do ziemskiego życia. Jego idee aksjologiczne i filozoficzne zakładały taką organizację życia ziemskiego, która prowadziłaby do osiągnięcia szczęścia ziemskiego i była drogą pośrednią do wiecznej szczęśliwości. W takim znaczeniu zdobyte wykształcenie stało się w rozumieniu Komeńskiego narzędziem intelektualnego, moralnego, politycznego i religijnego przygotowania ludzi do społecznej działalności i osiągnięcia szczęścia wiecznego.

W kontekst budzących się egalitarystycznych poglądów dotyczących równości szans edukacyjnych wpisuje się także w uwzględniony przez Komeńskiego aspekt połowicznej równości płci w zdobywaniu wykształcenia. W *Wielkiej dydaktyce* autor zwraca uwagę na równouprawnienie kobiet i mężczyzn w zdobywaniu wiedzy i wykształcenia. Dość wyraźnie postuluje potrzebę kształcenia kobiet na takim samym poziomie jak mężczyzn. Radykalność swoich poglądów wyraził w następujących słowach: „Kobiety są tak samo obrazem Boga, tak samo uczestniczkami łaski i królestwa w przyszłym życiu, tak samo wyposażone w umysł sprawny i zdolny do pojmowania mą-

drości, tak samo stoi przed nimi otworem droga ku szczytom, skoro niejednokrotnie sam Bóg używał ich do sprawowania rządów nad ludami, do udzielania królom i książętom zbawiennych rad, do uprawiania wiedzy lekarskiej i do innych działań pożytecznych dla ludzi” (Komeński, 1956; Tyluś, 2012: 74-75). Komeński żądał całkowitego równouprawnienia kobiet i mężczyzn w dziedzinie oświaty i podkreślał wyraźnie, że umysł kobiety nie tylko nie ustępuje męskiemu, ale często go nawet przewyższa. Jednak w kontekście istniejącego światopoglądu twórcy postulatów obawiał się, że nie wszystkie państwa zgodzą się na wdrażanie zmian w dziedzinie równouprawnienia w oświacie. Dlatego pozostawił w gestii indywidualnej decyzji państw, czy kobiety mają kształcić się tylko na poziomie elementarnym, czy mogą być również dopuszczone do szkół wyższych.

Zasięg rozważań-postulatów dotyczących powszechności kształcenia uzupełniają poglądy Komeńskiego na temat wyrównywania szans szkolnych dzieci o zróżnicowanych możliwościach intelektualnych, a według używanej terminologii „dzieci tępych i złych”. Rozumiejąc problem dzieci o różnych deficytach rozwojowych stwierdza: „(...) im ktoś jest z natury bardziej ociężały i zły, tym bardziej potrzebuje pomocy (...) A nie znajdziesz takiego ubóstwa umysłu, by wykształcenie nie przyniosło mu żadnej w ogóle poprawy (...)” (Komeński, 1956: 73). Dewiza Komeńskiego, że „z każdego człowieka może być człowiek” (ibidem: 78) eksponuje idee upowszechniania kształcenia nie tylko wśród uczniów wybitnych i o przeciętnych zdolnościach, ale również wśród tych wykazujących trudności w nauce i sprawiających problemy wychowawcze. Opowiadając się za wyrównywaniem szans twierdzi: „Uczyć wszystkich znaczy nasycić ludzi wszelkiego wieku i różnych zdolności możliwie pełnym poznaniem rzeczy” (Komeński, 1975: 109) i wydaje imperatyw dydaktyczny, który nakazuje: „Podsuń uczniowi w sposób swobodny i postaraj się, aby co podsuwasz nie było ciemne i daj mu zręczną okazję do chwytania go” (ibidem: 133).

Interpretacja nakazów dydaktycznych ukazuje ideę indywidualizacji nauczania, skierowaną do uczniów o różnych zdolnościach i możliwościach intelektualnych i trudnościach wychowawczych. Ukazuje to nie tylko kontekst przekazu nakierowany na pojedynczego uczestnika edukacji, ale również zakres semantyczny, który powyższe nakazy dydaktyczne kwalifikuje do współczesnej kategorii nauczania zróżnicowanego, nastawionego na wyrównywanie szans edukacyjnych uczniów. Wprawdzie Komeński w swoich postulatach nie posługuje się współczesną terminologią dotyczącą organizacji nauczania zróżnicowanego, jednak sens i istota przywołanych myśli odnosi się

do kategorii wyrównywania szans edukacyjnych, funkcjonującej we współczesnym kształceniu.

Dużo konstruktywnych uwag Komeński kieruje do nauczycieli jako osób odpowiedzialnych za organizację procesu pracy z uczniem wykazującym trudności w nauce. Analizując sens stwierdzenia, iż każdy uczeń powinien być pod pieczołowitą opieką nauczyciela, można wywnioskować, że nauczyciel powinien dużo czasu i uwagi poświęcić uczniowi o mniejszych zdolnościach. Bowiem w dużym stopniu zależy od niego sukces w edukacji uczniów (Tyluś, 2010: 209-2015).

Troska o zdobywanie wykształcenia, o jakość nauczania wszystkich ludzi umożliwiła naprawę świata poprzez powszechną oświatę. Zdaniem Komeńskiego, pozytywne zmiany w ludziach mogą dokonać się tylko pod wpływem kształcenia i zgłębiania tajemnic wiary. Wymiar realistyczny połączony z wymiarem metafizycznym przyczynia się do formowania człowieczeństwa, wyzwalając w ludziach oczekiwane rezultaty w różnych sferach osobowości. Dlatego Komeński chce zadbać o rozwój umysłowy i duchowy wszystkich ludzi, nie pomijając najbardziej poszkodowanych intelektualnie i materialnie.

Problem egalitaryzmu w oświacie jako obszaru nauki w komenologii

Zaprezentowane obszary rozważań J.A. Komeńskiego stanowią ważne filary w rewolucyjnej naprawie świata. Eksponują one nie tyle nowość myśli, ile raczej śmiałość i bezkompromisowość ich wypowiedziana przez wielkiego pedagoga w czasach feudalnego średniowiecza. W wygłaszanych przez niego poglądach dały wyodrębnić się idee dotyczące równouprawnienia w edukacji kobiet i mężczyzn, powszechności oświaty, zrównania na terenie szkoły praw dzieci, organizowania i utrzymywania szkół przez władze państwowe. Jednak – jak wynika z literatury przedmiotu – powszechne i nieustające kształcenie, jako jeden z filarów naprawy świata, ma służyć przede wszystkim ludziom wierzącym, bowiem cały proces kształcenia ma zbliżyć człowieka do swego Stwórcy i przyczynić się do zgłębiania Jego prawd. Potwierdzeniem są następujące słowa Komeńskiego: „Każdy, kto się człowiekiem urodził, przyszedł na świat przede wszystkim po to, aby być człowiekiem, to jest stworzeniem rozumnym, panem innych stworzeń i wiernym odbiciem swego Stwórcy. Wszystkich więc do tego naginać się powinno, aby wyposażeni odpowiednio w naukę, cnoty i w religię, mogli pożytecznie przepędzić życie obecne i przygotować się należycie do przyszłego”. Dlatego pedagog czeski w procesie kształcenia kładł duży nacisk na rozwój duchowy i intelektualny człowieka,

postrzegając go w perspektywie eschatologicznej, twierdząc: „Doczesne życie nie tyle jest życiem, ile drogą lub pielgrzymką do życia (dlatego też w tem życiu działał ten, który wiarą i pobożnością przygotował się do wiecznego życia) (Komeński 1931: 56-57)¹.

Wielki czeski pedagog, wierny swoim wartościom chrześcijańskim, zadania powszechności kształcenia zamyka w trzech podstawowych aspektach:

- Wiary i religijności,
- Moralności i cnót,
- Znajomości języków i wszelkich ludzkich umiejętności.

Efektom wszelkich działań wychowawczych – zdaniem Komeńskiego – miało być przekazanie dziecku wiary i religijności, wzbudzenie przekonania o istnieniu i wszechobecności bożej, boskiej opiece nad swoim ludem, o konieczności bojaźni bożej i nieuchronności kary za grzechy. Wychowanie religijne powinno być najważniejszym obszarem w rozwoju dziecka. Ujmując w tym kontekście proces kształcenia J.A. Komeński postuluje, aby umożliwić edukację dzieciom z rodzin chrześcijan i różnowierców. Nie wspomina zaś o dzieciach z rodzin ateistycznych, a więc można przypuszczać, iż jednoznacznie upomina się o powszechność kształcenia dzieci z rodzin wierzących i tym samym daje im większe przyzwolenie nauki.

W kontekście zaprezentowanej problematyki, interpretacja egalitarystycznej myśli Komeńskiego dotyczącej powszechności kształcenia zawęży jej istotę, ponieważ pokazuje zachwianie dążeń egalitarystycznych, ze znacznym nachyleniem w kierunku radykalnych chrześcijan, pomijając ludzi niewierzących.

Podobne zjawisko można dostrzec na przykładzie edukacji kobiet, kiedy to czeski pedagog ukazał niepewność i zachwianie radykalnych poglądów w tym zakresie. Pomimo że dość wyraźnie postuluje potrzebę kształcenia kobiet na takim samym poziomie jak mężczyzn, to jednak mając na uwadze ówczesne warunki społeczne pozostawia istniejący problem w gestii indywidualnej decyzji państw. To one mają decydować, czy kobiety mają kształcić się tylko na poziomie elementarnym, czy mogą być również dopuszczone do szkół wyższych. Zatem zaprezentowane poglądy Komeńskiego dotyczące edukacji kobiet świadczą o zachwianiu głównych założeń egalitaryzmu.

¹ Podaję za: A. Mamulska, *Informatorium scholae Maternae (Szkoła Macierzyńska) Jana Amosa Komeńskiego a współczesne dylematy edukacji wczesnoszkolnej*, B. Sitarska, R. Mich (red.), *Jan Amos Komeński a Europa XVII wieku*, Wyd. Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny, Siedlce 2012.

Pomimo znaczących odstępstw od współczesnego rozumienia pojęcia egalitaryzmu podjęte przez Komeńskiego rozważania stały się zielonym światłem dla równouprawnienia w edukacji. Wyeksponowana płaszczyzna zmian odnosi się do odważnych postulatów, które były tłem ówczesnych nierozwiązanych problemów społecznych i jednocześnie kluczem do współczesności.

Niewątpliwie zaprezentowane poglądy J.A. Komeńskiego pokazują rewolucyjny kierunek dążeń w naprawie świata. Jednak jako kaznodzieja, teolog jest wierny swoim wartościom chrześcijańskim i nierozzerwalnie towarzyszącą mu one w ideologicznej propozycji naprawy świata.

W obecnych czasach egalitaryzm rozumiany jest jako zrównanie praw wszystkich obywateli bez względu na ich przekonania, pochodzenie społeczne, etniczne, religijne oraz płeć. Podkreśla się znaczenie konieczności obrony równości. Wprawdzie samo pojęcie egalitaryzmu nie zostało wprowadzone w XVII wieku, jednak podstawy jego znaczenia – jak ukazują nowatorskie rozważania J.A. Komeńskiego – można odnaleźć w poglądach zapisanych w licznych traktatach naukowych tego pedagoga (Tyluś, 2012: 209). Z perspektywy współczesnego rozumienia pojęcia egalitaryzmu można dostrzec znaczące różnice w porównaniu do idei głoszonych przez J.A. Komeńskiego. Jednak z uwagi na panujące w owych czasach warunki kształtujące świadomość społeczną i egzystencjalną, należy uznać, iż poglądy wielkiego pedagoga miały charakter postępowy, służyły naprawie świata i były zarazem fundamentem budowania podstawowych założeń egalitaryzmu.

Pomimo zawężenia istoty egalitaryzmu w odniesieniu do głównych założeń współczesnego rozumienia tego pojęcia, interpretacja idei, koncepcji, poglądów Jana Amosa Komeńskiego wpisuje się w obszar dziedziny nauki o formalnej i nieformalnej edukacji, czyli o poznawaniu, wychowaniu i kształceniu, obejmującym procesy nauczania i uczenia się w instytucjach systemu szkolnictwa i w codziennych doświadczeniach.

Potwierdza to fakt, iż Komeński był twórcą doniosłych haseł demokratycznego humanizmu, które wynikały z potrzeb mas ludowych i w każdym aspekcie nawiązywały do równości społecznej. Istotnym elementem w rozważaniach Komeńskiego jest organizacja systemu oświaty, która powinna zapewnić obywatelom równy dostęp do wiedzy. Swoją działalność pedagogiczną o charakterze egalitarnym prowadzi nie wykluczając ludzi najuboższych, najsłabszych umysłowo i innowierców oraz kobiet, nadając im status osób mających takie samo prawo do życia jak inni do tej pory uprzywilejowani obywatele. Osobiste doświadczenia Komeńskiego jako nauczyciela i działacza braci czeskich ukazały zależność kształcenia i walki prowadzonej

przeciw społecznemu i narodowemu uciskowi. Jego rozważania, krytykujące nierówności społeczne, niesprawiedliwość egzystencjalną dotyczącą ludzi z najniższych warstw społecznych zmiierają w kierunku egalitaryzmu.

Poprzez wyrażanie swoich demokratycznych poglądów chciał także przezwyciężyć elitaryzm szkoły humanistycznej i praktycyzm haseł wykształcenia zawodowego, przeznaczonego dla tzw. warstw niższych, dążąc do równości szans edukacyjnych i zmiany ładu społecznego. Takie stanowisko pozwoliło mu konsekwentnie bronić humanistycznej, wszechstronnej koncepcji rozwoju każdego człowieka i jednocześnie wprowadzać do oświaty elementy egalitaryzmu.

Ponadto swoją działalność pedagogiczną propaguje z myślą o uczniach, nie wykluczając najsłabszych umysłowo. Wyjaśniając konieczność niesienia pomocy w szkole uczniom o różnych deficytach rozwojowych i proponując metody pracy z tymi uczniami odsłania ogromną troskę i wrażliwość na każde dziecko objęte procesem edukacyjnym, tym samym świadomie zmierza w kierunku wyrównywania szans uczniów o zaniżonych możliwościach intelektualnych. Zawarte w *Wielkiej dydaktyce* wskazania do pracy z uczniami mają nie tylko charakter psychologiczno-pedagogiczny, ale także społeczny, nakłaniający do respektowania wytyczonych przez Komeńskiego zasad życia w rodzinie i w państwie. Wskazania Komeńskiego mają także charakter patriotyczny uwzględniający problemy świadomości narodowej, w tym możliwości pozytywnego wyrażania poczucia tożsamości narodowej. Wyrazem dążeń obrony narodowej stała się przede wszystkim obrona praw języka ojczystego w wychowaniu. Wbrew panującym przekonaniom, iż jedynie łacina godna jest być językiem szkolnym, Komeński wykazał, iż zasadniczym elementem wychowania jest nauczanie języka ojczystego. Troska o wychowanie dla dobra narodu przejawiała się nie tylko w jego obiektywnych osiągnięciach, ale równocześnie występowała jako głęboki motyw jego działalności (Komeński, 1956: LXIII-LXIV). Jednak budzące się egalitarystyczne postulaty wielkiego czeskiego pedagoga nie były zrozumiane i zarazem nie mogły być wdrażane do praktyki oświatowej w ówczesnych warunkach średnio-wiecznej Europy. Istniejący ustrój feudalny większe prawa do życia nadawał ludziom, którzy dziedziczyli majątki, a także status społeczny swojej rodziny.

Zaprezentowane poglądy J.A. Komeńskiego w obszarze egalitaryzmu sytuują ich zakres, istotę i sens w obrębie nauk humanistycznych. Przedmiotem badań uczynił człowieka jako istotę społeczną, której przysługuje prawo do rozwoju. Dostrzegając w jego poglądach wartość społeczną o znaczeniu humanistycznym odnajdujemy nie tylko prekursorskie ujęcie egalitaryzmu

w oświacie, i które właściwie dopiero w postaci wyrównywania szans edukacyjnych zostało urzeczywistnione w czasach współczesnych, ale także perspektywę myślenia naukowego odnajdującego sens w sposobie dochodzenia do wiedzy, przyczyniając się do doskonalenia teoretycznych rozważań w zakresie świata ludzi i rzeczy. W ten sposób pokazuje nie tylko stosunek do ludzi świata, ale również drogę dochodzenia do wiedzy, którą wyznacza: teoria, praktyka i chresis. Teorię charakteryzuje jako samodzielne poznanie rzeczy, jakimi są. Stopień drugi oznacza umiejętność samodzielnego wypróbowania wiedzy w życiu codziennym, trzeci etap określa jako działanie przydatne i wykorzystane w odpowiednich warunkach dla pożytecznych celów (Suchodolski, 1964).

Rozważania w zakresie poznawania można odnaleźć w wydanej po śmierci Komeńskiego książce *Triertium catholicum*. Mają one charakter psychologiczny i pedagogiczny, związane są silnie z koncepcją życia i działaniem ludzi oraz wizją pośmiertną. Rozważania te nawiązują do obiektywnego poznawania rzeczywistości i terenu działania ludzi, którym jest świat materialny, a więc świat realny, fakty, zdarzenia, przedmioty, które można dostrzec, obejrzeć i ocenić. Koncepcja Komeńskiego w zakresie poznawania ugruntowana jest w materialistycznym widzeniu rzeczywistości i roli człowieka w nim. W poznanie materialistyczne włączona jest także refleksja, którą wyraża wieloaspektowo, w wymiarach materialno-metafizycznym, moralno-etycznym, estetycznym, psychologicznym, społeczno-kulturowym. Rodzaj zdobywania wiedzy o rzeczywistości oraz towarzysząca temu refleksja dowodzi unaukowienu poznawania w celu doskonalenia świata ludzkości.

Analiza i interpretacja sposobu dochodzenia do wiedzy przez Komeńskiego odpowiada schematom współczesnej nauki. Bowiem każda dziedzina nauki jest skarbnicą wiedzy teoretycznej i praktycznej tworzącej między sobą ścisły związek. Wiedza teoretyczna staje się fundamentem odpowiednich przedsięwzięć i oddziaływań praktycznych. Natomiast dostrzeżone na drodze empirycznej sygnały mogą służyć budowaniu wiedzy teoretycznej. Nauki humanistyczne nie należą do nauk, w których wyraźnie podkreśla się podział na nauki teoretyczne i praktyczne, wyznaczając dwa typy badań. W odróżnieniu od nauk przyrodniczych, swoistość nauk humanistycznych polega na łączeniu funkcji teoretycznych i praktycznych. W rezultacie wyrasta obraz myśli humanistycznej, łączącej w sobie pewne walory zarówno episteme, jak i techne, tzn. jako wiedzy z jednej strony interesującej poznawczo oraz z drugiej strony jako niezwykle użytecznej praktycznie.

Zakres rozważań Komeńskiego wskazuje na poszukiwanie słusznych i skutecznych rozwiązań oświatowych dla ludu. Pedagog dokonuje tego przy pomocy odniesień praktycznych, bowiem na podstawie zgromadzonych doświadczeń, obserwacji skłania się ku refleksji i buduje empiryczne wnioski, doskonalące teoretycznie ówczesną rzeczywistość oświatową. Zatem jego teoretyczne wskazania mają podbudowę empiryczną i zarazem pragmatyczną, mające zastosowanie nawet współcześnie. Jego osobiste doświadczenia i wyciągnięte na ich podstawie wnioski oraz teoretyczne wskazania tworzą specyficzne fundamenty teorii, wypływające z jego własnych przemyśleń i doznań praktycznych. Tworzą one specjalistyczny obszar do budowania wiedzy komeniologicznej, której głównym przedmiotem jest człowiek w wymiarze humanistycznym i metafizyczno-społecznym. Wypracowane przez J.A. Komeńskiego wnioski oraz propozycje naprawy świata są bogatym źródłem interpretacji, wyjaśniania prowadzącego do ciągłego rozszerzania wiedzy na temat rozumienia istoty człowieka i środowiska, w jakim on funkcjonuje.

W procesie rozpoznawania propozycji naprawy świata podanych przez Komeńskiego pomocą może służyć hermeneutyka jako sztuka interpretacji ujawnionych rozważań. Interpretacja powinna dotyczyć szeroko pojmowanych kontekstów znaczeniowych, a także wszelkich treści symbolicznych, w których kryje się głęboki sens, a rozpoznawane i zrozumiane konteksty oraz wyciągnięte wnioski będą służyć tworzeniu cennej teorii dla nauki – komeniologii. Hermeneutyka jako metoda interpretacji i objaśniania może odkryć nieskończoność przestrzeni badawczych umożliwiając przejście od myślenia w kategoriach własnej historii, kultury, do myślenia w kategoriach tego, co należy do zamierchłej historii i czasów współczesnych. W ten sposób możliwa staje się synchronizacja dwóch czasów historycznych, kultur, odmiennych przeszłości, poglądów i odbioru świata. Obszar egalitaryzmu w rozważaniach J.A. Komeńskiego sprowadza się nie tylko do ukazania problemów dotyczących tej tematyki. Może także ukazywać różne płaszczyzny i konteksty rozumienia tego problemu,

Każda dziedzina nauki pozostawia wiele mądrości, z której ludzkość czerpie potencjał do refleksji i budowania nowej myśli naukowej, planowania i realizacji zamierzeń pragmatycznych z korzyścią dla społeczeństwa. Rozważania Komeńskiego w szerokim zakresie spełniają te warunki i nadają charakterystyczny wymiar gruntu naukowego.

W kontekście uwidocznionych uwarunkowań można uznać, iż idee Komeńskiego tworzą dobry grunt do interpretacji jego myśli i założeń współ-

czeń. Wnioski z interpretacji wyznaczać będą elementy dziedziny nauki o charakterze humanistyczno-komeniologicznym. Natomiast zasygnalizowany problem egalitaryzmu stanowić może jeden z obszarów dziedziny nauki komeniologii. Aby komeniologia jednak stała się nauką, czeka nas jeszcze wiele badań i dociekań naukowych w tym zakresie, wiele interpretacji i umiejętności wyciągania wniosków dla rzeczywistości, w której przyszło nam żyć.

Zakończenie

Od wieków trwa proces poznawania, zgłębiania i interpretowania idei Jana Amosa Komeńskiego. Interdyscyplinarne dyskursy o Janie Amosie Komeńskim, a szczególnie o jego poglądach i działalności pedagogicznej, społecznej, teleologicznej, politycznej świadczą o szerokim spektrum posiadanej wiedzy Myśliciela. Dowodzą również ogromnego zainteresowania współczesnych uczonych tą tematyką, którzy prowadzą wielowątkowe dyskusje o Komeńskim na forum krajowym i międzynarodowym i ubogacają analizy oraz interpretacje źródłowe, tworząc coraz to szerszy obszar dociekań i interdyscyplinarnych wniosków naukowych. W takich okolicznościach warto – jak słusznie zauważa Barbara Sitarska – zwrócić uwagę na komeniologię jako młodą, rodzącą się dyscyplinę naukową, która mieściłaby się w grupie nauk humanistyczno-społecznych (Sitarska, 2018: 229). Bowiem komeniologia posiada już wartościowe podłoże, na którym można wyodrębnić wartościowe obszary wiedzy i dalej je poszerzać i doskonalić.

Bibliografia

- Komeński Jan Amos, *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica*.
Č. 1, *Europae lumina, Panegersia, Panaugia* / wyd. Martin Steiner,
Vojtěch Balík, Dagmar Čapková, Věra Schifferová, Markéta Klosová,
Praga 2014.
- Komeński Jan Amos, *Pampaedia*, Wrocław 1975.
- Komeński Jan Amos, *Szkoła macierzysta czyli program rozumnego wychowania dzieci w pierwszych sześciu latach*, tłumaczenie: K. Banszel, Warszawa 1931.
- Komeński Jan Amos, *Triertium catholicum*, The Sokol-Pacard, Publishing Company, Prague 1922.
- Komeński Jan Amos, *Wielka dydaktyka*, Wrocław 1956.
- Krasnowski A., *Jan Amos Komeński*, Moskwa 1953.
- Kurdybacha Łukasz., *Działalność Jana Amosa Komeńskiego w Polsce*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1957.

- Mamulska Anna, *Informatorium scholae Maternae (Szkoła Macierzyńska) Jana Amosa Komeńskiego a współczesne dylematy edukacji wczesnoszkolnej*, W: B. Sitarska, R. Mnich (red.), *Jan Amos Komeński a Europa XVII wieku / Jan Amos Komenský und Europa im XVII. Jahrhundert*, „Studia Comeniana Sedlcensia”, t. IV, Siedlce 2012, s. 201-208.
- Sitarska Barbara, *Jan Amos Komeński w trzecim tysiącleciu. Odczytania – kontynuacje – krytyka*, „Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne, seria pedagogika”, t. V, *Jan Amos Komeński w epoce współczesności. Odczytania – kontynuacje – krytyka*, Siedlce 2018, s. 211-250.
- Suchodolski Bogdan, *Jan Amos Komeński. Pisma wybrane*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1964, s. LII-LIII.
- Śliziński Jerzy, *Śladami braci czeskich w Wielkopolsce, Warmii i Mazurach*, „Pamiętnik Literacki”, nr 45/2, 1954, s. 547-579.
- Tyłuś Urszula, *Indywidualizacja nauczania jako imperatyw dydaktyczny innowacyjnych założeń Jana Amosa Komeńskiego*, W: B. Sitarska, R. Mnich (red.), *Jan Amos Komeński w kontekście kultury i historii europejskiej XVII wieku*, „Studia Comeniana Sedlcensia”, t. III, Siedlce 2010, s. 209-216.
- Tyłuś Urszula, *Jan Amos Komeński wobec egalitaryzmu w oświacie*, W: B. Sitarska, R. Mnich (red.), *Jan Amos Komeński a Europa XVII wieku / Jan Amos Komenský und Europa im XVII. Jahrhundert*, „Studia Comeniana Sedlcensia”, t. IV, Siedlce 2012, s. 185-194.
- Tyłuś Urszula, *Egalitaryzm w poglądach Jana Amosa Komeńskiego*, W: B. Sitarska (red.), *O Janie Amosie Komeńskim i jego poglądach na edukację*, „Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne, seria pedagogika”, t. I, Siedlce 2014, s. 141-148.
- Wagner Marek, *Europa środkowa w czasach Jana Amosa Komeńskiego*, W: B. Sitarska, R. Mnich (red.), *Jan Amos Komeński a Europa XVII wieku / Jan Amos Komenský und Europa im XVII. Jahrhundert*, „Studia Comeniana Sedlcensia”, t. IV, Siedlce 2012, s. 27-36.